M. Roessingh

Nederlandse betrekkingen met de Philippijnen, 1600-1800

In: Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde 124 (1968), no: 4, Leiden, 482-504

This PDF-file was downloaded from <http://www.kitlv-journals.nl>

NEDERLANDSE BETREKKINGEN MET DE PHILIPPIJNEN, 1600-1800

Wenig Aziatische landen beschikken over een bronnen-publicatie, die qua omvang en nauwkeurige annotatie vergelijkbaar is met *The Philippine Islands, 1493-1898*, uitgegeven door Emma H. Blair, J. A. Robertson en E. G. Bourne.¹ Van 1903 tot 1907 verschenen 52 delen met vele honderden geschiedbronnen betreffende de Philippijnen, in Engelse vertaling (in enkele gevallen werd ook de oorspronkelijke tekst opgenomen), variërend van losse stukken uit de archieven te Sevilla en Simancas tot complete boekwerken zoals b.v. Antonio de Morga's *Sucesos de las Islas Filipinas* (1e uitgave Mexico 1609). Een zeer gedetailleerde index in twee delen vormt een ingang op de gehele serie; het trefwoord "Dutch" bijvoorbeeld beslaat twee-en-een-halve dichtbedrukte pagina's, met talloze ondertrefwoorden en verwijzingen. De omstandigheid dat het merendeel van de bronnen in het Engels is vertaald, doet natuurlijk wel af aan de waarde. "Although the translations by Miss Blair and Dr. Robertson have been accepted by later bilingual historians, the other translations have not come up to standard, inasmuch as they were often made by assistants who were not at home in the Spanish language with its idiomatic nuances".²

Het begrip "bron" is wel ruim opgevat; ook literatuuroverzichten en monografieën, die speciaal voor deze serie zijn geschreven, werden opgenomen. Deel 53, "Bibliography", geeft dan ook meer dan de titel doet vermoeden, we vinden hierin o.m. een bibliografie van biblio-

¹ *The Philippine Islands, 1493-1898. Explorations by early navigators, descriptions of the islands and their peoples, their history and records of the Catholic missions, as related in contemporaneous books and manuscripts, showing the political, economic, commercial and religious conditions of those islands from their earliest relations with European nations to the close of the nineteenth century.* Translated from the originals. Edited and annotated by Emma Helen Blair and James Alexander Robinson, with historical introduction and additional notes by Edward Gaylord Bourne. With maps, portraits and other illustrations. (Cleveland, 1903-1909. 55 vols.)

² C. Quirino, *Philippine Cartography, 1320-1899* (Amsterdam, 1963) p. 133.

grafieën over de Philippijnen en overzichten van gedrukte werken en manuscripten, al of niet uitgegeven in de voorgaande delen. Bij de handschriften is de vindplaats nauwkeurig aangegeven. Bovendien vindt men in de inleiding een overzicht van de verschillende archieven en bibliotheken waaruit is geput bij de samenstelling. Nederlandse instellingen zijn hierbij niet onderzocht, maar wel is een aantekening over Nederlandse vindplaatsen opgenomen.³ Onder "Other European collections" lezen we: "A letter from the Director of the Netherlands archives at the Hague reports that there is no distinctive section of the archives devoted to Philippine MSS. Most of the papers are written in the Dutch language and many treat of the Dutch expeditions to the Orient and the Dutch Oriental possessions. It is quite probable that many MSS. of the East Indies contain references to the Philippines".⁴

Inderdaad zijn met name de archieven van de Verenigde Oost-indische Compagnie zeer rijk aan stukken met betrekking tot de Philippijnen, die echter merendeels verscholen zijn tussen de overige bescheiden. De serie: Uit Indië Overgekomen Brieven en Papieren (afgekort als: OB) bevat meer dan 250 brieven, journalen, resoluties en instructies betreffende de Nederlandse blokkade van Manila, de betrekkingen met het eiland Mindanao, de vaart en handel tussen de Philippijnen en overig Azië, etc. etc., welke stukken met behulp van inhoudslijsten, die zich voorin de meeste van de 2908 volumineuze banden bevinden, kunnen worden opgespoord. Daarnaast leveren de z.g. Generale Missiven van de Hoge Regering te Batavia aan de Bewindhebbers in patria en de te Batavia ingekomen brieven van buitenkantoren als Formosa, Ternate, Tonkin etc. nog zeer veel informatie terzake, waarover in de genoemde inhoudslijsten niets is te vinden. De serie Patriase Missiven (van Heren XVII aan G.G. en Raden), de resoluties van beide colleges en de dagregisters van het Kasteel Batavia zijn voorzien van klappers, met behulp waarvan eveneens relevante bronnen kunnen worden opgespoord. In het bijzonder ten behoeve van Philippijnse historici heb ik onlangs een berede-neerd overzicht van dit bronnenmateriaal opgesteld.⁵ Enkele onder-

³ Enkele Nederlandse bronnen zijn wel gebruikt, zij het dan via een Franse vertaling, zo b.v. "Early years of the Dutch in the East Indies, translated and condensed entirely from *Recueil des voyages... de la Compagnie des Indes* (Amsterdam, 1725)". a.w., vol. LIII, p. 141.

⁴ a.w., vol. LIII, p. 9.

⁵ M. P. H. Roessingh, "Dutch relations with the Philippines. A survey of sources in the General State Archives, The Hague, Netherlands", in: *Asian Studies* vol. V, number 2 (August 1967; recte: March 1968).

werpen uit de geschiedenis der Nederlands-Philippijnse betrekkingen die hierbij onder mijn aandacht kwamen, wil ik in dit artikel wat nader beschouwen, t.w. de bedoeling van de Nederlandse expedities in de Philippijnse wateren tot 1648, en de ontwikkeling van de Compagnieshandel met Manila tot het einde van de achttiende eeuw. Hierbij is voornamelijk gebruik gemaakt van het — al dan niet gepubliceerde — materiaal in de VOC-archieven. Vooraf gaat een beknopt overzicht van de Philippijnen in verband met deze onderwerpen.

De eilandengroep die na 1542 de Philippijnen zou heten — naar de Spaanse Koning — werd in 1521 door de in Spaanse dienst getreden Portugees Fernao de Magalhaes ontdekt. Magalhaes zelf sneuvelde in dat jaar toen hij zich in een strijd van inheemse vorsten mengde. De onderbevelhebber Sebastian del Cano volbracht ten slotte de eerste reis om de wereld met het schip "Vittoria", nadat hij op het Molukken-eiland Tidore een lading specerijen had ingenomen. Hiermee waren de grondslagen gelegd voor een vinnige twist tussen Spanjaarden en Portugezen, en later tussen Spanjaarden, Portugezen en Nederlanders, om het bezit van de specerij-eilanden. Voorlopig werd die twist beslecht in 1529, toen Karel V de Spaanse aanspraken op de Molukken aan Portugal verkocht. Een tweede demarcatielijn,⁶ 17 graden ten oosten van de Molukken, zou de Spaanse en Portugeese invloedssfeer scheiden. Filips II zond evenwel in 1564 een expeditie onder Miguel Lopez de Legazpi van Mexico naar de Philippijnen (N.W. van de Molukken, dus binnen het Portugees gebied liggend) om deze voor Spanje te veroveren. Tussen 1565 en 1571 brachten de Spanjaarden een belangrijk deel van de archipel onder hun invloed,⁷ waarbij ze herhaaldelijk gehinderd werden door de Portugezen. In 1571 maakte Legazpi het Mohammedaanse koninkrijkje Maynila op het hoofdeiland Luzon na een bloedige strijd met Radja Soliman tot hoofdstad van de nieuwe bezitting. Het bestuur werd ingericht volgens het model van dat in Spaans Amerika: een gouverneur, met naast zich een hooggerechtshof, de Audiencia, en daaronder een provinciaal bestuursstelsel met *alcaldes mayores* voor het uitoefenen van zowel uitvoerende als rechterlijke macht. Het grondbezit was geregeld volgens een feodaal stelsel, de *encomienda*. De Spaanse veroveraars verkregen stukken

⁶ Bij het Verdrag van Tordesillas in 1494 was een dergelijke scheiding reeds voltrokken voor het westelijk halfmond.

⁷ Het grote eiland Mindanao in het zuiden van de archipel, ten noorden van Celebes, en de Sulu-archipel tussen N.O. Borneo en Mindanao bleven tot diep in de 19e eeuw praktisch onafhankelijk.

land in leen van hun koning, welk land bewerkt moest worden door de plaatselijke Filipino's die niet meer dan horigen waren. (De slavernij werd echter bij decreet van Filips II in 1589 afgeschaft.) De onderkoning in Mexico voerde tot 1821 het opperbestuur over de Philippijnen uit naam van de Spaanse Koning.⁸

Een belangrijke macht was de kerk, die met kracht de missie be-dreef, grote stukken land in bezit kreeg en door middel van haar hoge functionarissen in Manila en de "obras pias", door de handel rijk-geworden liefdadige instellingen, grote invloed uitoefende op het be-stuur. Het was mede aan de kerk (naast de zendingsijver van Zijne Katholieke Majesteit) te danken dat Spanje de Philippijnen niet vroeg-tijdig verliet, want veel goud of andere kostbaarheden vielen er niet te winnen, de landbouw bleef gedurende de gehele Spaanse periode kwijnen en het vergaren van specerijen op Mindanao bleek door allerlei oorzaken — zeerovers, tegenstand van de "Moro's", de Moham-medaanse inheemsen — moeilijk te realiseren.⁹ Deze bezwaren vielen echter in het niet bij de belangrijke voordelen, die in de handel tussen Oost-Azië en de westkust van Amerika konden worden behaald. Als tussenstation voor deze handel was Manila ideaal gelegen, op ongeveer gelijke afstand van de Chinese kust, vanwaar vooral zijde werd aan-gevoerd, en de specerijgebieden in het zuiden. Zijde en specerijen waren de voornaamste producten waarmee het jaarlijks uitgezonden galjoen naar Acapulco in Mexico zeilde, vanwaar dan weer zilver uit de mijnen van Peru naar Manila werd gezonden. De Spaanse reaal — en later de z.g. Mexicaanse dollar — bleven tot ver in de 19e eeuw het betaalmiddel in geheel Oost-Azië.¹⁰

Naast grote voordelen bracht de vaart op Acapulco ook nadelen met zich mee. Deze handel werd beheerst door een kleine groep ambtenaren, kooplieden en de bovengenoemde "obras pias", welke instituten het door schenkingen, erflatingen e.d. verkregen geld zeer profijtelijk in de waardevolle cargazoenen belegden. De Philippijnse economie profiteerde hiervan nauwelijks, vooral omdat de lading van het jaarlijkse galjoen vrijwel geheel uit gebieden buiten de Philippijnen afkomstig was, en hoofdzakelijk werd aangevoerd door Chinezen.

⁸ B. Harrison, *South-East Asia. A Short History* (London, 1954) p. 80-84, 143; G. F. Zaide, *Philippine Political and Cultural History* (2 vols., Manila, 1949) I, p. 137-153, 161-170, 173-174, 249-251.

⁹ W. L. Schurz, *The Manila Galleon* (New York, 1939, 2nd. impr. 1959) p. 43, 44; Zaide, p. 160.

¹⁰ Schurz, p. 27-29, 63-64.

Manila bleef zodoende een "passief tussenstation" op de route van China naar Spaans Amerika.¹¹ Volgens de berekeningen van P. Chaunu hebben de Philippijnen van 1591 tot 1780 bijna 15 % van de inkomsten opgeslokt die Spanje gedurende de bloeitijd — 1503-1650 — uit de Amerikaanse bezittingen trok.¹² Olivier van Noort, die op zijn reis om de wereld ook de Philippijnen aandeed, voor Manila op Chinese jonken en het zilverschip loerde en ten slotte een van zijn twee schepen (de "Eendracht") aan de Spanjaarden verloor, zegt het heel duidelijk: "Dese Eylanden in haer selven en hebben geenen rijkdom, dan het treffelijkste is den handel der Chinesen, die daer overal comen heur coopmanschap drijven, daerse seer subtyl in zijn".¹³

Door deze smalle economische basis was de financiële positie van de kolonie herhaaldelijk in groot gevaar, in het bijzonder wanneer het galjoen uit Acapulco één of zelfs meer jaren achtereen wegbleef. In 1653 berichtte het Compagnieskantoor van Formosa, dat de inwoners aldaar geen handel op Manila meer wilden drijven, omdat gedurende drie jaar geen schip uit Mexico was verschenen, "... 'twelck aldaer soodanigen schaersheyte causeert, dat in plaetse van silvergelt, leren dito onder de gemeente laten gaen, waardoor de negotie t'eenemaal in 't voetsant leyt".¹⁴ Ook de Spaanse ambtenaren en militairen hadden hieronder te lijden, omdat met het galjoen de aanzienlijke subsidies uit Mexico tot uitbetaling van salarissen werden aangebracht. De Nederlanders hebben een en ander heel goed ingezien en vanaf het begin van hun vestiging in Oost-Azië streefden zij er naar, de Spanjaarden in deze hoofdzenw te treffen. Een blokkade van Manila, liefst gecombineerd met het kapen van een zilverschip uit Amerika, diende immers een driedelig doel: verzwakking van het Spaanse imperium, versterking van de eigen handelspositie met het in Azië onmisbare zilver en afleiding van de Chinese jonken naar de Nederlandse fac-

¹¹ Harrison, p. 144-145; Schurz, p. 38-42; Zaide, p. 340-342.

¹² P. Chaunu, *Les Philippines et le Pacifique des Ibériques (XVIe, XVIIe, XVIIIe siècles)*. *Introduction Méthodologique et Indices d'activité* (Paris, 1960) p. 268. In "Manille et Macao, face à la conjoncture des XVIe et XVIIe siècles", *Annales E.S.C.* (1962) p. 555-580, geeft Chaunu een samenvatting van het in zijn boek gepubliceerde materiaal, met een grafische voorstelling van de importen te Manila over de periode 1586-1780, verdeeld naar de landen van herkomst. De berekening van de waarde is uitgevoerd op basis van belastinginkomsten. Zie ook P. Chaunu, "Le Galion de Manile. Grandeur et décadence d'une route de la soie", in: *Annales E.S.C.* (1951) p. 447-462.

¹³ *De reis om de wereld door Olivier van Noort, 1598-1601*. Uitgegeven door J. W. IJzerman. Werken Linschotenvereniging XXVII ('s-Gravenhage, 1926) p. 113.

¹⁴ OB 1654 I, fol. 200'.

torijen. Zo schreef Jan Pietersz. Coen aan de Bewindhebbers van de VOC in 1623, dat de Compagnie, om de Chinese handel te verkrijgen, de jonken moest afhouden van de handel op Manila en overig Indië, uitgezonderd op Batavia, en ze bovendien op de Chinese kust zoveel mogelijk overlast moest aandoen. Gouverneur-generaal Pieter de Carpentier en zijn Raad legden er nog een schepje bovenop: "De Chinese schepen (sullen) de handel op Manila om 't verlies van goederen niet naarlaten, maar soo haer van daer willen houden, dat al 't volck welck becomen, gevangen houden of doden moeten".¹⁵

Aanvankelijk wilden de Nederlanders de Chinezen niet te krachtig aanpakken, om ze niet tegen zich in te nemen. François Wittert b.v. heeft tijdens de expeditie van 1609-1610 in de Philippijnse wateren weliswaar 17 jonken genomen, maar daarnaast met andere handel gedreven. In december 1609 kocht Wittert van drie Chinese jonken voor 4000 realen aan ruwe en bewerkte zijde, laken en diverse victualie tegen contante betaling. Bij de zeeslag tegen de Spanjaarden in april 1610 verloren de Nederlanders drie van hun vier schepen en de gehele buit, terwijl Wittert werd gedood. Koopman Pieter Segers, met het jacht "De Pauw" naar Patani ontkomen, zag behalve deze schade nog meer nadelen voor de Compagnie opdoemen: men kon zeker ernstige klachten van de Chinezen verwachten wegens de roof van de jonken en wegens de (gedwongen) verkoop van zijde e.d., want lang niet alles was contant betaald.¹⁶ Hij stelde aan Bewindhebbers een andere politiek voor: de Compagnie moest een vloot van acht schepen en drie flinke jachten naar de Philippijnse wateren zenden, van voldoende timmerlui voorzien om aldaar drie of vier galeien te maken "... alsoo daer bij de Manilhas bequame ende excellente eylanden sijn om te timmeren. Met welcke armade ende force ... men soude gemackelijcken, al waer 't 50 joncken, kunnen dwingen met ons naer Patani te gaen, nemende daer de helft of daeromtrent uut. Ende in Patani met hun gearriveert sijnde, coopen hun de reste mede aff, betalende de helft daarvan, met belofte van 't naeste jaar ons in Patani wederomme soo veel sijde brengende, hunluysen dan die resterende helft ende de medegebrachte waren daetelijcken te betalen."¹⁷

Er zijn geen aanwijzingen dat Segers' raad is opgevolgd, althans gedurende de volgende grote expeditie onder Jan Dircksz. Lam — we

¹⁵ D. A. Sloos, *De Nederlanders in de Philippijnse wateren vóór 1626* (Amsterdam, 1898) p. 5 en noot 2 aldaar.

¹⁶ OB 1607-1613 II, Pieter Segers aan Jacques l'Hermite, 18 juni 1610, fol. 3, 6.

¹⁷ Ibidem, Pieter Segers aan Bewindhebbers, 3 nov. 1610, fol. 2 r. en v.

laten tussentijdse schermutselingen nu even terzijde — werden tien Chinese jonken veroverd met een gezamenlijke lading ter waarde van bijna een miljoen gulden. Lam verloor in de slag tegen Admiraal Ronquillo in april 1617 drie van de schepen die hem op dat moment ter beschikking stonden, maar daar stond tegenover dat de Spaanse scheepsmacht in deze strijd — en later door stormen — bijna geheel vernietigd werd. Coen schreef dan ook: “Als ’t God en onze meesters gelieft, moet de zaak weer couragieuselijk hervat worden...”.¹⁸ De opmerking van Zaide over dit treffen is niet erg duidelijk: “The story of Holland’s defeat at Playa Honda is naturally not recounted in Dutch writings”.¹⁹ Onder “Dutch writings” moeten we dan de zeventiende-eeuwse (pamflet-)literatuur verstaan, want Mac Leod geeft een genuanceerde beschouwing over het gevecht (met situatieschetsen) en oordeelt ten slotte, dat het Nederlandse eskader “is verslagen, ja als macht voor het ogenblik vernietigd”. Wanneer Lam zijn negen schepen bij elkaar had gehouden, zou hij hebben overwonnen en wellicht had hij dan Manila kunnen veroveren.²⁰ In de instructies voor de vlootvoogden van de blokkadevloeten is van verovering echter geen sprake. Blumentritt, Zaide²¹ en andere historici die er van uitgaan dat de verovering van Manila het oorlogsdoel was, hebben de Spaanse overwinningen wel wat overtrokken. Niettemin waren de resultaten van — bijvoorbeeld — de campagne van 1646 maar pover, als we in aanmerking nemen dat de Compagnie toen in totaal vijftien grotere en kleinere schepen in de strijd bracht, waartegenover de Spanjaarden slechts twee oude galjoenen, de “Encarnación” en “Nuestra Señora del Rosario”, bijgestaan door enkele oorlogsjonken en galeien, konden stellen. Ter herinnering aan de overwinningen bij Bolinero, Marinduque, Mindoro, Mariveles en Corregidor, wordt nog jaarlijks een processie in Manila gehouden.²² Uit het gedetailleerde verslag dat G.G. en Raden naar patria zonden, blijkt duidelijk, dat het geringe succes te wijten was aan het verspreid optreden van de Compagnieschepen. Over de onderneming van Marten Gerritsz. de Vries schrijven

¹⁸ Sloos, p. 37-45, en aldaar aangehaalde archivalia.

¹⁹ Zaide, I, p. 261, noot 49.

²⁰ N. Mac Leod, *De Oost-Indische Compagnie als zeemogendheid in Azië* (2 dln., Rijswijk, 1927) I, p. 168-174.

²¹ F. Blumentritt, *Holländische Angriffe auf die Philippinen im XVI., XVII. und XVIII. Jahrhundert. Historische Skizze* (Leitmeritz, 1880). Deze verhandeling is geheel gebaseerd op Spaanse bronnen en daardoor zeer eenzijdig van voorstelling.

²² Zaide, I, Chapter XVI: “Portuguese and Dutch Wars.”.

zij, dat deze vlootvoogd op 26 juni 1946 "in d'Embocadero van Spiritu Sancto in de baai van Tigauw"²³ twee grote Spaanse galjoenen en twee jonken aantrof, welke schepen het galjoen uit Mexico opwachttten. Een maand lang blokkeerde de Vries de baai, toen moest hij wegens sterfte onder het scheepsvolk en gebrek aan victualie²⁴ terugtrekken. Bij de aftocht werd de Nederlandse vloot door de Spanjaarden gevolgd en op 30 juli raakten de partijen slaags. In dit gevecht, dat op 1 augustus werd voortgezet, vielen aan Nederlandse zijde 19 doden, terwijl 58 man werden gewond. Het jacht "Breskens", de kwel "De Visscher" en twee branders gingen verloren. De Spaanse schepen liepen aanzienlijke schade op maar konden zich toch binnen de baai van Manila in veiligheid stellen. De Vries zond twee schepen naar Formosa en voer met drie andere langs de oostkust van Luzon, waar hij verscheidene dorpen en kerken verbrandde en over de honderd gevangenen maakte. Het zilverschip uit Mexico was "uyt vreesse van d'onse naer Cagian"²⁵ geloopt ende aldaer verongeluct, doch naer 't rapport van de gevangen alle 't silver gesalveert, sulcx dat den vijant bij dit verlies, de gedaene destructie als het binnen houden van 't retourschip groote schade ende affbreucq heeft geleden, gelijkq de geïntercipieerde brieven dicteren, ende seer over de sobere gestalte van Manilha ende Tarnaten clagen...". In oktober keerde de vloot naar Batavia terug, omdat versterkingen uitbleven. Een tweede eskader onder Pieter de Goyer was in juli uitgevaren, maar had geen contact met de Vries gemaakt. Eén schip moest door storm ontredderd terugkeren, de drie andere blokkeerden de baai van Manila waardoor het retourschip voor Mexico niet kon uitvaren. Tweemaal leverde de Goyer slag tegen de reeds genoemde galjoenen (waarbij twee galeien), met verlies van 16 doden en veel gewonden. De Nederlanders behielden

²³ *Embocadero*: Straat San Bernardino, uitmondend tussen de zuidoosthoek van Luzon en de noordpunt van Samar. (Op laatstgenoemd eiland ligt *Cabo del Espiritu Santo*.) Door deze zeestraat zeilden de galjoenen van en naar Acapulco. Het eiland *Ticao* in Straat San Bernardino diende als laatste verseringsplaats voor schepen die de oversteek van de Stille Oceaan gingen ondernemen. Ook lagen hier de convooischepen op de galjoenen uit Acapulco te wachten. Schurz, p. 121-122.

²⁴ Mac Leod tekent hierbij aan: "...geheel anders dan voor Goa, waar men altijd verversing kreeg van Wingoerla". A.w., II, p. 360.

²⁵ *Cagian*: Cagayan, noordoosthoek van Luzon. Deze route naar Manila was ogenschijnlijk veel veiliger dan via de klippige *Embocadero*, maar het seizoen was reeds te vergevorderd: "...for, after the beginning of July or earlier, a ship was liable to be thrown upon the Luzon coast by a baguio, or typhoon, while the seas about the Bashees above Luzon were famous for their storms." Schurz, p. 226.

echter de overhand en veroverden nog twee jonken. "...wij zijn voornemens in february aenstaende weder een aansienlijke macht van 10 à 12 schepen ende jachten derwaerts te senden, om eenmael het silverschip te becomen, den vijant allen mogelijcken affbreucq te doen ende den Chinesen handel te beletten, mitsgaders dat daardoor Ternaten van selfs mach komen te verlaten...".²⁶ Vier van de vijf Spaanse overwinningen worden hier dus min of meer terloops vermeld; over die bij Bolinao (N.W. Luzon) in maart 1646 heeft François Caron (toenmaals gouverneur van Formosa) een opmerkelijke uitspraak gedaan. Een vloot van drie "cloecke" jachten en een fluit onder commando van de opperkoopman Cornelis Caesar was van dat eiland uitgezonden, bemand met beproefde varengasten, "...fris ende wel dispoost om Spaense peulen te plucken ende in te slocken...", maar door onenigheid tussen de commanderende officieren mocht het niet gelukken de "Encarnación" en de „Rosario" te weerstaan. Waar zijn toch die Batavieren, zo klaagt Caron (doelend op de slag bij Duins), die in september 1639 met een handvol schepen 67 Spaanse galjoenen te lijf gingen? Het is te begrijpen dat de Spanjaard het nu hoog in zijn wapen heeft. De Spaanse kapitein, door de Vries gevankelijk naar Formosa gezonden, wil zelfs voor de Nederlanders de hoed niet afnemen, en "...als hem sulcx door iemand geraden, ende daerdoor gelast werd, antwoorde hij was een capiteyn van den Coninck, sustineerende hem selver sulcken eer toequam; vuylicheden om te lachen, ende onnodich te verhaelen...".²⁷ Caron, dat weten we uit andere bronnen, stond altijd gauw klaar met critiek, daarbij zal de uit de laatste passage sprekende gekwetste trots zijn beoordeling van de slag bij Bolinao onredelijk hard gemaakt hebben. De Philippijnse galjoenen waren formidabele tegenstanders, zelfs voor drie "cloecke" jachten en een fluit. Voor de constructie van de galjoenen maakten de Spanjaarden gebruik van de vele uitstekende houtsoorten die op de Philippijnen voorkomen. Zelfs met kanonvuur waren zij vrijwel niet tot zinken te brengen. De Engelsen schoten bij de inneming van Manila in 1762 meer dan duizend kogels van achttien en vierentwintig pond in de "Santisima Trinidad" zonder haar huid zelfs maar te doorboren.²⁸

²⁶ OB 1647 II, fol. 27'-29'. Cursivering van mij (MPHR). De Spanjaarden behielden hun bezittingen op Ternate en Tidore tot 1663, toen zij wegens de dreigende inval van de Chinese rebel en zeerover Coxinga al hun strijdkrachten in Manila samentrokken.

²⁷ OB 1647 II, fol. 182-186.

²⁸ Schurz, p. 196-197, 339-340.

De Bewindhebbers waren evenwel geenszins tevreden over het oordeelkundig gebruik van de vloot, die voor teveel ondernemingen tegelijk werd aangewend, hetgeen tot een heilloze verdeling van krachten leidde. "De koopmansgeest speelde het strategisch inzicht parten, daar het visioen van de verovering van het rijkgeladen zilver-schip à la Piet Hein te verleidelijk was om dit buiten de krijgsoperaties te houden".²⁹ De tochten naar de Philippijnen onder de Vries³⁰ in 1647 en onder Tasman in 1648 veranderden weinig aan de situatie. Ook nu weer gelukte het niet, een zilver-schip in handen te krijgen. Te Batavia wees men echter op het feit, dat de Chinezen door de blokkade van Manila naar Formosa werden geleid en dat daar goede winsten werden gemaakt. Toen in november 1648 de tijding van het sluiten van de Munsterse Vrede in Batavia arriveerde, kwam aan het uitzenden van blokkadevlooten naar Manila een einde.

De plannen voor een regelrechte *verovering* van de Philippijnen zijn nooit boven het theoretische stadium uitgekomen. Pieter Both zag in 1612 nog een reële mogelijkheid voor de Compagnie om de eilanden zonder veel moeite bezet te houden: "...ten anderen soo werden de inwoonderen aldaer getiranniseerd evenals Duck Dalve in ons lant gepleecht heeft, waarmede wij grootelijcx ons profijt souden doen".³¹ Latere gouverneurs-generaal zochten het meer in blokkade en kaapvaart, waardoor Manila's handel ten ondergang zou zijn gedoemd. Bij Coen is het optreden tegen de Philippijnen een onderdeel van zijn pogingen tot het verkrijgen van de Chinese handel. Tijdens de blokkades van Manila door een Nederlands-Engelse vloot in 1621-1622 werd geen enkele aanval op de stad gedaan; daarentegen was de expeditie naar Macao onder Cornelis Rijersz in 1622 wel degelijk op verovering van die stad gericht.³²

Langzamerhand kwam men ook wat meer te weten over het Spaanse bestuur van de eilanden en de economische toestand van het gebied buiten de directe omgeving van Manila — voornamelijk door berichten van Chinezen — en toen werd duidelijk dat men met veroveren alleen

²⁹ T. H. Milo, *De invloed van de zeemacht op de geschiedenis der Vereenigde Oost-Indische Compagnie* ('s-Gravenhage, 1946) p. 9.

³⁰ Volgens Spaanse bronnen is De Vries bij een aanval op Manila in juni 1647 gedood; hij stierf echter enige maanden later als slachtoffer van de op de vloot heersende ziekten. Zie Mac Leod, II, p. 362.

³¹ *Generale Missiven van Gouverneurs-Generaal en Raden aan Heren XVII der Verenigde Oost-Indische Compagnie*. R.G.P. 104, 112 ('s-Gravenhage, 1960, 1964) I, p. 17; 26 juli 1612.

³² Zaide, p. 262-263; W. P. Groeneveldt, "De Nederlanders in China", in: *Bijdr. Kon. Inst.*, 48 (1898) p. 55, 62, 64.

nog niet klaar zou zijn. In 1642 berichtten Antonie van Diemen en zijn Raad aan Bewindhebbers: "De Spaengiaerden van Manilha sijn al vrij wat voor Comps. macht beducht ende vertrouwen, soo die saecke met ernst ondernamen, daer wel meester van soudén worden, maer of de Comp. uyt die conqueste sooveel voordeel trecken soude, als wel de particuliere Spaengiaerden doen, heeft sijn bedencken, want, nae g'informeert worden, gedijen de Philippines meer tot last als voordeel des Conings van Castiliën, 'twelck de Compagnie niet passen soude".³³ Men zou hierover kunnen opmerken: "de druiven zijn zuur", maar de woorden van van Diemen hebben de Bewindhebbers toch wel aangesproken. Zij wilden niets weten van territoriale expansie indien dit voor de handel niet strikt noodzakelijk was. De strijd tegen de Portugezen in Voor-Indië, op Ceylon en voor Malakka vereiste het leeuwedeel van de scheepsmacht. En in deze gevallen van gebieds-uitbreiding ging het om onmisbare belangen, met name op Ceylon, het kaneelland. Het aanbod van Nederlandse hulp aan de Shogun (Rijksbestuurder) van Japan, die "inclineert tot de destructie van Manilha" werd alleen gedaan om niet bij de Japanners uit de pas te raken, en het was een hele opluchting, toen de in 1638 op Kiushu uitgebroken onlusten dit plan naar de achtergrond deden verdwijnen.³⁴ Mogelijk heeft de Hoge Regering ook het schrikbeeld van een uitzichtloze guerilla tegen Spanjaarden en Christen-Filipino's op de talloze eilanden van de archipel voor de ogen gezweefd. Zaide verliest deze kant van de zaak geheel uit het oog wanneer hij schrijft: "So pro-Dutch writers, in their attempt to whitewash this blot on Holland's colonial annals, alleged that the Dutch attacks were not an "invasion", but merely naval sorties intended to inflict injury on the Spaniards; they claimed that the Hollanders did not covet the Philippines. Such allegations, however, do not tally with historical facts... Had not the Filipino's fought gallantly and well under Spanish banner, the Spaniards in Manila would have lost to their Dutch foe".³⁵ Als bewijs dat de Nederlanders het belang van het bezit van de Philippijnen inzagen, citeert hij Joannes de Laet (*Hispaniae sive de regis hispaniae regnis et opibus*, Leiden, 1629), die o.m. de winstgevende handel tussen China en Mexico vermeldt. Maar daar wringt juist de schoen: voor het benutten van deze mogelijkheid zou de VOC althans toegang tot

³³ *Gen. Miss.*, II, p. 173; 12 dec. 1642.

³⁴ *Gen. Miss.*, I, p. 660-661, 703, 739-740; 26 dec. 1637, 22 en 30 dec. 1638. *Gen. Miss.*, II, p. 80; 18 dec. 1639.

³⁵ Zaide, I, p. 268.

de haven van Acapulco moeten hebben. De rijkelijk optimistische schrijver van de "speculatiën"³⁶ achtte dat niet uitgesloten, en het is ook geprobeerd: eerst in 1657 door middel van onderhandelingen (zie hieronder) en nog eens in 1745-1746 door er op goed geluk twee schepen heen te zenden, met averechts resultaat. Vóór 1648 was dit uiteraard niet te realiseren. De Compagnie vergenoegde zich voorspands met het veroveren van de Spaanse vesting Ki-Lung (Quelang, Keelung) op een eilandje aan de noordzijde van Formosa, in 1642. De Spanjaarden waren hier sedert 1626 gevestigd, voornamelijk met het doel een verdere uitbreiding van de VOC te verhinderen.³⁷ Uit mededelingen van naar de Nederlanders overgelopen Filipino's bleek al in 1632 dat de Chinese handel te Ki-Lung een geringe omvang had.³⁸ Voor de Nederlandse handel met Japan was deze verovering echter gunstig — de sterkte lag op de vaarroute naar dat land — en een en ander maakte op de Japanners, die zeer gebeten waren op Spanjaarden en Portugezen, ook een goede indruk.³⁹

Tenzelfdertijd, dus vóór de vrede van 1648, zocht men te Batavia reeds naar mogelijkheden voor de handel op Manila, desnoods onder vreemde vlag. De Engelsen voeren al van Suratte uit naar de Philippijnen, zij handelden in lijnwaden, kaneel en peper, zoals bij visitatie door de VOC "in 't Malax vaarwater" bleek.⁴⁰ Weliswaar werd hun later de toegang ontzegd tenzij met speciale commissie van de Spaanse Koning,⁴¹ maar dat betekende niet het einde van de Engelse Manila-vaart. Voortaan kwamen de Engelse goederen van Madras op particuliere Armeense schepen, soms ook waren het Engelse schepen met Aziatische namen en benamingen.⁴² De Nederlanders wilden het ook

³⁶ Alg. Rijksarchief, Coll. van Hoorn-van Riebeeck, in. nr. 42: "Speculatiën over de Philippinse eylanden"; anonieme memorie over de mogelijkheid van verovering der Philippijnen en de voordelen daaruit voortvloeiend voor de VOC. Ongedateerd maar klaarblijkelijk opgesteld omstreeks 1705.

Zie voor de onderneming van 1745-1746: A. K. A. Gijsberti Hodenpijl, "De mislukte pogingen van G. G. van Imhoff tot het aanknoopen van handelsbetrekkingen met Spaans-Amerika in 1745 en 1746", in: *Bijdr. Kon. Inst.*, 73 (1917) p. 502-557.

³⁷ Alg. Rijksarchief, Kol. Arch. inv. nr. 4464T 11: Ned. vertaling van een Spaans geschrift betreffende de Nederlandse bezetting van Formosa en de noodzakelijkheid voor de Spanjaarden zich aldaar te vestigen. (c. 1624).

³⁸ OB 1632 I, fol. 552-554.

³⁹ OB 1643 III, fol. 40-45; J. van Elserack, opperhoofd van de Nederlandse factorij op Deshima, aan A. van Diemen, 2 dec. 1642.

⁴⁰ OB 1646 II, fol. 68-74. Generale Missive 31 dec. 1645.

⁴¹ *Gen. Miss.*, II, p. 360; 18 jan. 1649.

⁴² S. D. Quiaison, "The English 'Country Trade' with Manila prior to 1708", in: *The Philippine Economic Journal*, II, 2 (1963) p. 184-210.

zo aanvatten en in 1645 ging de Hoge Regering in zee met Barend Pessaert, hoofd van de Deense factorij te Tranquebar (Coromandel). Aanvankelijk was deze in Nederlandse dienst (o.m. bij de handel op Japan), na zijn heimelijke repatriëring in 1634 liep hij met pak en zak — in casu met door hem vergaarde informatie — over naar de Denen en verscheen in 1636 als hoofd van de Deense vestiging op de Indische kust.⁴³ Een dergelijk optreden van een Compagniesdienaar was geenszins ongebruikelijk, men vergelijkte b.v. de carrière van François Caron in Nederlandse en later in Franse dienst. De Hoge Regering hield het vaderlijk oog voortdurend gevestigd op de afvallige Pessaert, als een potentiële onderkruiper van 's Compagnies monopolie. Daarbij toonde zij ook belangstelling voor zijn particuliere leven, getuige de volgende uitlating: "Den Deen hout het nog al gaande. Pessaert leeft zeer dissoluyt (: losbandig). Off 'tselve met de compste van sijn huysvrouw veranderen sal, leert den tijt".⁴⁴ In 1638 schreef Pessaert een brief aan de gouverneur van Manila, waarin (zo deelt de Hoge Regering, die de brief onderschepte, mee) "...de Deense schepen in India ten dienste van de Croone Spaigne tegen den Hollandschen vijandt (gelijk ons gelieven te noemen) aangeboden omme de Moluccos van rijs uyt Maccassar te versien, mits in betalingh nagelen ontfangende, wijders van Japan te provideren met coper, ijser ende alle andere nootwendigheden, residentie in Manilha versocht, nevens meer lasterlijke calummien ende valse blamen tegen de Nederlandsche regieringh". Na wat gesputter over het aantasten van hun schip en de confiscatie van de papieren bonden de Denen in, met de verklaring dat de gehele onderneming van Pessaert was uitgegaan en dat zij de vriendschap tussen Denemarken en de Republiek niet zochten te verbreken.⁴⁵

Doch Pessaert liet het hier niet bij. In 1643/4 was hij met een lading van 25.000 roggevellen op weg naar Japan. (Roggevellen waren daar een zeer gewild artikel.) Te Batavia had men van deze reis gehoord en men besloot het schip onder een of ander voorwendsel in

⁴³ Gen. Miss., I, p. 625, noot 1; M. Boyer, *Japanese export lacquers from the seventeenth century in the National Museum of Denmark* (Copenhagen, 1959) p. 11, 12, noot 106 en aldaar genoemde literatuur en archivalia, o.m. uit het archief van de Ned. factorij in Japan (Alg. Rijksarchief).

⁴⁴ Gen. Miss., II, p. 64; 18 dec. 1639. De vrouw van Pessaert reisde door bemiddeling van de VOC naar de Deense factorij. Een van de kinderen bleef in Batavia. (Gen. Miss., I, p. 685; 22 dec. 1638.)

⁴⁵ Gen. Miss., I, p. 683-685; 22 dec. 1638. Copieën van stukken over deze kwestie in OB 1639 II, fol. 547-565.

beslag te nemen; tot elke prijs moest deze vaart naar Japan worden voorkomen, de positie der Nederlanders aldaar, als enige toegelaten Europeanen, was al precair genoeg. Zo geschiedde, maar men was met de protesten van Pessaert toch enigszins verlegen. Ten slotte kwam de Hoge Regering met hem overeen, dat de roggevellen voor zijn rekening in Japan zouden worden verkocht, en dat hij met zijn jacht naar Manila zou zeilen, waartoe de Compagnie hem een cargazoen van f 31.707,— bestaande uit lijnwaden, kaneel, ijzer en peper, ter beschikking stelde, "...om voorsz. cargasoentje voor Comps. rekening aldaer jegens realen van achten om te setten ende ons meteenen van Manilha's gelegentheyte ende constitutie rapport te doen..." Als een en ander naar wens verloopt, kan hij nog wel eens zo'n reis maken, want te Manila moet nu goede handel te drijven zijn: Macao is sedert de opstand der Portugezen tegen Spanje als leverancier afgevallen en de Chinese jonken worden door de Compagnie genomen of verjaagd.⁴⁶

Het liep echter niet goed af. Pessaert werd op één van de Philipijnse eilanden, toen hij aan land ging om te vissen, door de inwoners gedood. Het jacht voer door naar Manila, waar de Denen goed werden ontvangen en een voordelige handel dreven, maar toen zij op het punt stonden te vertrekken, werden zij door een Indiase bediende van Pessaert als spionnen ontmaskerd. Terstond namen de Spanjaarden de bemanning gevangen en verklaarden schip en lading tot goede prijs. De Compagnie schoot hier f 12.000,— bij in, n.l. het meerdere van het meegegeven cargazoen boven de opbrengst van Pessaert's roggevellen in Japan.⁴⁷ Dominee Valentijn, altijd te vinden voor een sappig verhaal, geeft een enigszins andere versie. Volgens hem kwam Pessaert te Manila aan, dreef daar handel, en ging vlak voor het vertrek met een sloep naar het strand, kwansuis om te vissen, maar eigenlijk om het vaarwater te peilen. De Spanjaarden, die het vissen met een peillood niet konden billijken, namen hem gevangen en onthoofdden hem ter plaatse. Valentijn weet ook te vertellen waarom de Malabaarse bediende verraad pleegde: hij koesterde wrok tegen Pessaert omdat hij en klap had gekregen wegens het breken van een glas.⁴⁸

⁴⁶ Gen. Miss., II, p. 271; 9 juli 1645. P. A. Tiele, J. E. Heeres, *Bouwstoffen voor de geschiedenis der Nederlanders in den Maleischen Archipel* (3 dln., 's-Gravenhage, 1886-1895) III, p. 194-195 en noot 1.

⁴⁷ Gen. Miss., II, p. 285; 21 dec. 1646.

⁴⁸ F. Valentijn, *Oud en Nieuw Oost-Indiën* (Amsterdam-Leiden, 1724-1726) Dl. I, 1e stuk, p. 145. Valentijn geeft als bron een zekere Georg Andries op; wellicht is dit een lid van de bemanning van het Deense schip. Blair & Robertson vermelden de tocht van Pessaert niet.

In het 5e artikel van de Vrede van Munster werd bepaald, "... dat de Spaignaarden sullen blijven bij hare vaerten in soodanige voegen, als sij deselve in Oost Indiën alnoch hebben, sonder hun verder te mogen extenderen; gelijk oock mede de ingezetenen van de Vereenigde Nederlanden haer sullen onthouden van de frequentatie van de Castili-aensche plaetsen in Oost Indiën". Volgens de letter van het artikel was Compagnieshandel op de Philippijnen dus onmogelijk, maar het bloed kruipt waar het niet gaan kan en de VOC, altijd hongerend naar zilver voor haar aankopen in Azië, waagde al spoedig een poging tot meedelen in de vaart op de Westkust van Amerika. Bewindhebbers deden in 1657 een voorstel aan de Spaanse ambassadeur tot het openstellen van de handel tussen Manila en Batavia, jazelfs boden zij aan de Oosterse waar (met name specerijen) zelf in Amerika te gaan brengen tegen inruil van zilver en vervolgens het Spaanse tegoed, voortvloeiende uit deze transactie, in Nederland betaalbaar te stellen. Vooral het laatste moest aantrekkelijk zijn, want Spanje had geld nodig. Het voorstel werd door Spanje dan ook niet onmiddellijk verworpen (het was een punt van bespreking tijdens de ambassade van Godard van Reede, heer van Amerongen, in 1660) maar de vrees voor Nederlandse concurrentie en verdere expansie, gevoegd bij het dreigend verlies van inkomende en uitgaande rechten in Sevilla en Cadix maakte dat de zaak ten slotte gestuit werd.⁴⁹ De kooplieden van genoemde steden zagen de vaart tussen Manila en Acapulco toch al met lede ogen aan. Zij verhandelden de Spaanse textiel (o.m. zijde), die over de Atlantische Oceaan naar Spaans Amerika vervoerd werd; herhaaldelijk kwam het voor dat het Manila-cargazoën de markt in Mexico voor aanvoer uit Spanje totaal bedierf.⁵⁰

In de Overgekomen Brieven van 1658 bevindt zich een merkwaardige memorie van een zekere Johan d'Erguesa, een koopman uit Manila, die verscheidene malen te Batavia is geweest.⁵¹ Hij achtte de VOC-handel op Amerika heel wel mogelijk, indien men de bemiddeling zou zoeken van "Don Louis Mendis de Ara, markies del

⁴⁹ Pieter van Dam, *Beschrijvinge van de Oost-Indische Compagnie*. Uitgeg. d. F. W. Stapel en C. W. Th. Baron Boetzelaer van Asperen en Dubbeldam in R.G.P. 63, 68, 74, 76, 83, 87, 96 ('s-Gravenhage, 1927-1954) R.G.P. 74, p. 793, en aldaar geciteerde archivalia.

Engelse verzoeken werden eveneens afgewezen, vgl. S. D. Quiason, *English 'Country Trade' with the Philippines, 1644-1765* (Quezon City, 1966) p. 17-24.

⁵⁰ Schurz, o.m. p. 404-405.

⁵¹ O.B. 1658 II, fol. 124-125.

Carpio, groot favoriet van Z.M.”.⁵² De cargazoenen zouden moeten bestaan uit ijzer, was, kaneel, peper, kruidnagelen, ebbenhout en ivoor, goederen, die niet onder het monopolie van Sevilla waren begrepen. De peper kon in Amerika wel drie realen per pond opbrengen (= plm. f 7,50), terwijl hij in Holland veel minder waard was.⁵³ Dit grote prijsverschil werd veroorzaakt door de hoge vervoerskosten, de invoerrechten e.d. Eerst gingen de goederen van Holland naar Cadiz, vandaar naar Sevilla, dan in de galjoenen naar Porto Velo (aan de oostzijde van de landengte van Panama), vervolgens 18 mijl over land per muilezel en ten slotte per schip over de Zuidzee naar Acapulco en andere havens. Daarentegen zouden de vervoerskosten bij transport van Batavia rechtstreeks naar Amerika volgens de schatting van d'Erguesa niet meer dan 5 % van de waarde belopen.

Toen de directe handel tussen Batavia en Manila ook ná 1648 niet van de grond kwam, gooide de Hoge Regering het over een andere boeg, voornamelijk met het oog op het begeerde kruidnagelmonopolie. Via de Spanjaarden in de Molukken zou men contact kunnen leggen, waarbij de Compagnie kruidnagelen van hen zou betrekken en in ruil daarvoor diverse waren zou leveren waaraan grote behoefte bestond, "...vermits uyt de commercie van India uytgesloten zijn". Tevens zou men in deze handel een goede hoeveelheid Spaanse realen uit Manila kunnen verkrijgen. Wanneer dit niet zou lukken dan moest worden geprobeerd in Makassar d.m.v. een contract met de vorst alle kruidnagelen, die de Spanjaarden daar aanbrachten, op te kopen, met uitsluiting van de Engelse en Deense handel.⁵⁴ De Spaanse gouverneur wilde op het eerste voorstel niet ingaan, en te Batavia geloofde men dat het hierbij wel zou blijven, "...niet omdat deselve haer niet voordelĳck soude wesen, maer omdat sij ons de profĳten, die wij daeruyt soudē trecken, misgunnen, waerom oock voorgenomen hebben daer geen instantie meer om te doen ...".⁵⁵

⁵² Luis Mendez de Haro, duque del Carpio, (1598-1661), door Koning Filips IV in 1644 tot eerste minister van Spanje benoemd. *Enciclopedia Universal Ilustrada Europeo Americana* (Barcelona, 1931-) Tomo XXXIV, p. 587.

⁵³ Het gemiddelde voor 1649-1659 was f.0,47; vgl. K. Glamann, *Dutch-Asiatic Trade, 1620-1740* (The Hague, 1958) p. 280.

⁵⁴ *Gen. Miss.*, II, p. 411, 445; 10 dec. 1650, 20 jan. 1651. Over de handel tussen Manila en Makassar tot 1668-1669, wanneer de Nederlanders het rijk van Gowa of Makassar onderwerpen, zie D. K. Bassett, "English Trade in Celebes, 1613-1667", in: *JMBRAS*, XXXI, 1 (1965) p. 1-40.

⁵⁵ *Gen. Miss.*, II, p. 489; 19 dec. 1651. De afwijzende houding van de Spanjaarden, die zich beroepen op artikel 5 van de Vrede van Munster, wordt later nog eens bevestigd: *Gen. Miss.*, II, p. 590; 24 dec. 1652.

In 1663 kwam er evenwel een einde aan de Spaanse vestiging in de Molukken.⁵⁶ De Nederlandse commandeur op Ternate had voordien met de Spaanse gouverneur nog eens gesproken over de handel op Manila, teneinde de omzet van textiel een nieuwe impuls te geven. De gouverneur durfde hierin niet te beslissen, maar adviseerde een scheepje bij wijze van proef uit te zenden, geladen met ammunitie, om te zien hoe de nieuwe gouverneur te Manila, Don Diego Salcedo, hierop zou reageren. Hoewel de Hoge Regering van de aanvang het succes van deze poging betwijfelde, wilde zij wel een subsidie verstrekken voor de vaart van Ternaatse vrijburgers, aangezien dit buiten risico van de Compagnie geschiedde. Deze twijfel bleek niet ongegrond, gezien de resultaten van de reis van Crijn Leendertsz. Geel, die in januari 1665 uit Manila terugkeerde. Hij was goed ontvangen, en mocht voor ditmaal zijn lading verkopen, maar de gouverneur wilde en mocht de Nederlanders niet meer toelaten; de gouverneur van Spaans Ternate, die de zeepas had verleend, werd gevangen genomen. Wel was te verstaan gegeven, zo meldde de supercarga van Geel's schip, dat de Nederlanders met een pas van Siam, Cambodja of Makassar te Manila mochten verschijnen. Ze waren dus welkom, mits als niet-Nederlanders vermomd.^{56a} Dit is heel begrijpelijk, meenden G.G. en Raden, want anders had de Manilase koopman Johan d'Erguesa nooit verlof gekregen om met ons handel te drijven. Deze verscheen in februari 1665 te Batavia met 6000 realen en een brief van de Salcedo, waarin verzocht werd van de vaart op Manila af te zien, zonder dat iets gezegd werd over de bringer van de brief. D'Erguesa deed goede zaken, kocht een groter schip en vertrok pas in juli met een cargazo van 10.000 rijksdaalders inkoops, een Nederlandse stuurman en zes matrozen, die hem zolang waren geleend. De Hoge Regering verwachtte hem spoedig weer te Batavia.⁵⁷

Voorlopig bleef de handel met Manila voor de VOC nog aan diverse moeilijkheden onderhevig. Men kon de in Makassar woonachtige Chinezen inschakelen bij de kledenhandel, zoals in 1686 en volgende jaren is geprobeerd. Makassaren moesten dan evenwel van deze vaart

⁵⁶ Zie p. 490, noot 26.

^{56a} Hierbij denkt men onwillekeurig aan het gevleugeld woord in de Spaanse koloniën: "se guarda la orden, pero no se cumple": 'men respecteert het bevel, maar komt het niet na'. Vgl. o.m. Schurz, p. 399.

⁵⁷ Kol. Arch. inv. nr. 579, Res. GGRR 4 jan. 1664, fol. 1-4; OB 1666 II, fol. 39, Gen. Miss. 30 jan. 1666; *Dagregister van het Kasteel Batavia, 1665*. Uitgeg. d. J. A. van der Chijs. ('s-Gravenhage-Batavia, 1894) p. 25-27, 198; 8 febr. en 29 juli 1665. Van Johan d'Erguesa en zijn houding tegenover de Nederlanders was hierboven reeds sprake; vgl. noot 51.

worden uitgesloten, met het oog op eventuele kwade gevolgen voor het specerijmonopolie. Deze omzet van kleden ten nutte van de VOC werd een matig succes, in verband met de zware tol die te Manila hierop werd geheven (tot 13½ %) en het ankergeld. Daarbij bleken de kleden aldaar goedkoper dan te Makassar, en tenslotte maakten de Chinezen bezwaren: zij vreesden door de Spanjaarden "tot het Christendom geconstringeerd of met slaafse diensten geplaagd te worden". Daarom wilden zij de reis bij voorkeur met Makassaren ondernemen, die de Compagnie om bovengenoemde gevolgen juist het liefst te Manila geweerd zag.⁵⁸

In 1693 sloot het opperhoofd van de factorij te Siam, Thomas van Son, een contract met de uit Manila afkomstige Portugese koopman Carvalho voor de leverantie van kaneel, kruidnagelen, nootmuskaat en andere waren, volgens tevoren overeengekomen prijzen. Carvalho belastte zich ook met het overbrengen van een brief van Van Son aan de gouverneur van de Philippijnen. Hopelijk kan zo een flinke partij kaneel via Manila naar Amerika worden verkocht, laten Heren XVII de Indische regering weten. De omweg via Nederland en Spanje maakt dit product duur, een goedkoper aanbod zou het verbruik en daardoor ook de vraag aanmerkelijk doen toenemen.⁵⁹ Het volgende jaar was men van tegengesteld gevoelen op dit punt. Bij nadere overweging meenden bewindhebbers dat deze vaart met betrekking tot de specerijhandel zelfs schadelijk zou kunnen zijn. Aangezien het gesloten contract geen gevolg had gehad, moesten nadere voorstellen dienaangaande van de hand worden gewezen.⁶⁰

Drie jaar later was het bestuur hier te lande wéér omgezwaaid. De kooplui van Manila moest men naar Siam, Malakka en elders zien te lokken om aan Spaans geld te komen. Bewindhebbers gaven toe dat deze order in strijd was met die van voorgaande jaren, maar geldgebrek gaf nu de doorslag. In 1707 voegden zij hieraan toe, dat de Manilakooplui die om kaneel komen, naar Malakka moesten verwezen worden.⁶¹

Het productiegebied van de kaneel — Ceylon — was sedert het midden van de 17e eeuw in handen van de VOC. Weliswaar beconcurrerden andere naties haar met de z.g. wilde kaneel (Cassia

⁵⁸ Kol. Arch. inv. nr. 601, Res. GGRR 27 febr. 1686, fol. 89; Ibidem, 8 mrt. 1687, fol. 170.

⁵⁹ Kol. Arch. inv. nr. 461, Patr. Miss. 14 juli 1695.

⁶⁰ Alsvoren, 7 sept. 1696, 9 okt. 1697.

⁶¹ Kol. Arch. inv. nr. 462, Patr. Miss. 23 juni 1700, 21 juli 1707.

Ligneæ) die o.m. op Mindanao werd betrokken,⁶² maar deze specerij was toch minder gewild dan de echte kaneel van Ceylon. Na de Spaanse successie-oorlog is de verkoop van kaneel te Malakka en Batavia steeds toegenomen, vooral aan de Manilavaarders, die het product doorverkochten naar Amerika. Omdat het kantoor Malakka over het algemeen niet erg rendeerde, hebben bewindhebbers naar middelen gezocht om het assortiment aldaar uit te breiden, b.v. met lijnwaden van de Coromandelkust.⁶³ De directeur-generaal van de handel te Batavia meldde hierover in 1738, dat de concurrentie ter kuste van Engelsen, Fransen en inheemse handelaars groot was. Deze handelaars brachten de lijnwaden direct van India naar Manila. Tot voor kort ging er ieder jaar een schip van Manila naar Bengalen voor de inkoop van lijnwaden, maar omdat de Manileños niet naar wens konden slagen, kwamen zij de laatste jaren te Batavia. De lijnwaadhandel te Batavia bleek weinig lonend; de kooplui uit Manila besteedden al hun geld aan de inkoop van kaneel, peper, kruidnagelen en nootmuskaat. Jaarlijks werd in de Manilahandel te Batavia voor f 216.405,— omgezet, en een winst van 484 % behaald (een en ander over de periode 1727-1737 gerekend). De grootste omzet werd behaald in kaneel: jaarlijks f 173.625,—, met een winst van 870 %. Nootmuskaat blijkt het meest winstgevend te zijn geweest, het percentage beliep liefst 6695 %! Gedurende tien jaar werd hiervan echter slechts 15½ pikol omgezet.⁶⁴ Wanneer we de verkoopprijzen per pond berekenen, blijken die te Batavia vrijwel gelijk te zijn aan die in Nederland.⁶⁵ Toch maakte de Compagnie te Batavia groter winsten, omdat de kosten van vervoer naar Europa er niet bijkwamen en het risico van bederf door langdurige opslag kleiner was. Een vergelijking van het rapport van 1738 met een overzicht van de totale handel met vreemde naties te Batavia over 1734/5 toont dat de Manilahandel van dit totaal ongeveer de helft uitmaakte.⁶⁶

⁶² S. D. Quiason, "Early contacts of the English East India Company with Mindanao", in: *Philippine Social Sciences and Humanities Review*, XXVI, 2 (1961) p. 175-186.

⁶³ Kol. Arch. inv. nr. 466, Patr. Miss. 8 sept. 1733, i.v. "Coromandel".

⁶⁴ OB 1738 IV, fol. 1947-1960: Rapport betreffende de handel van Manila op Batavia, Bengalen, Coromandel en Malakka, door de directeur-generaal van de handel Joan Paul Schagen aan de Raad van Indië, 21 jan. 1738. Met bijlagen.

⁶⁵ Bovengenoemd rapport, en Glamann, p. 92, p. 280 e.v.: Average Prices, Kamer Amsterdam, 1649/50 - 1737/38.

⁶⁶ OB 1736, fol. 764: "Samentrekking van in- en verkoop aan Portugese, Chinese en andere buitenlandse handelaars, sept. 1734 - sept. 1735". Verkocht voor 317375 rijksdaalders, = f 952.125,— (Indische guldens).

Te Malakka krijgen we hetzelfde beeld als te Batavia: kaneel is de voornaamste handelswaar, daarnaast wordt ook wat ijzer en platlood omgezet. De gouverneur hoopt dat Batavia vroegtijdig een nieuwe voorraad van die "kostelijke reukbast" zendt, om aan de vraag te kunnen voldoen.⁶⁷ In 1740 zendt Batavia 24.000 pond naar Malakka. Heren XVII zijn hier zeer over tevreden, want door de oorlog tussen Engeland en Spanje is de jaarlijkse vloot van Cadix naar Nieuw-Spanje, die altijd een flinke hoeveelheid kaneel meevoerde, opgehouden. Door dit oponthoud heeft de VOC in 1740 en 1741 in Nederland ook niet meer dan 400.000 pond kunnen verkopen, inplaats van 600.000 pond, hetgeen de aftrek te Malakka des te groter zal hebben gemaakt.⁶⁸

Van Nederlandse zijde werd ook op Manila handel gedreven, voornamelijk door Bataviase vrijburgers. In 1750 verhuurde de Hoge Regering een scheepje aan enige particuliere reders, en leverde een partij kaneel op crediet, daar deze kooplieden het vorige jaar een belangrijk deel van hun ladingen door brand hadden verloren en het resterende deel onverkocht in Manila moesten achterlaten. Na de inneming van deze stad door de Engelsen in 1762 verschenen er enige jaren lang geen kooplieden uit Manila te Batavia. Om deze "importante negotie" weer op gang te helpen en meteen de uitstaande credieten te innen leverde de Compagnie opnieuw scheepsruimte en vracht aan een vrijburgercombinatie.⁶⁹

We zagen al, dat er een aanzienlijke handel bestond tussen India (Bengalen, Coromandel) en Manila, voornamelijk in lijnwaden, waar de Compagnie niet aan te pas kwam. Deze werd gedreven door Indische kooplieden ("Moren", "Gentieven",⁷⁰ Armeniërs, Portugezen, Franken, Spanjaarden en Engelsen, die ten dele (met name de Portugezen, Spanjaarden en Armeniërs) te Manila gevestigd waren. Veel schepen deden op de heen- of terugreis Malakka aan; hier werd de herkomst, bestemming en lading van het schip door de Nederlanders genoteerd. Een uittreksel uit het z.g. "boomboek" laat zien, dat aldaar van 1740 tot 1775 vijfenvijftig Manilavaarders zijn aangeweest, die voornamelijk cauries⁷¹ en Spaanse realen naar Indische havens als Madras, Pondi-

⁶⁷ OB 1738 V; Gouverneur en raden te Malakka aan de Hoge Regering, 28 dec. 1737.

⁶⁸ Kol. Arch. inv. nr. 467, Patr. Miss. 28 sept. 1741.

⁶⁹ Kol. Arch. inv. nrs. 680, 681, 695; Res. GGRR 30 april 1750, 16 mrt. 1751, 30 april 1765.

⁷⁰ "Moren" = Mohammedanen; "Gentieven", van het Portugese gentio = heiden, hier gebruikt voor de Hindoes. Vgl. het glossarium van F. W. Stapel bij Pieter van Dam, R.G.P. 87 ('s-Gravenhage, 1943) p. 587.

⁷¹ Cauries = een soort schelpjes die als betaalmiddel werden gebruikt.

cherry, Tranquebar e.d. vervoerden en uit India diverse lijnwaden, staafijzer en salpeter naar Manila brachten.⁷² De Hoge Regering zag dit natuurlijk met lede ogen aan en bij resolutie van 1 juli 1755 besloot zij bij de gouverneur van de Philippijnen tegen deze vaart tussen West-Azië en Manila te protesteren, als strijdig met art. 5 van de Vrede van Munster, o.m. inhoudend dat de Spanjaarden hun vaart in Indië niet mochten uitbreiden buiten die, welke zij voor 1648 reeds beoefenden. Daarbij werd uiteraard van de (voor de VOC voordelige) vaart op Batavia niet gerept!⁷³ Op de protestbrief, verzonden op 22 augustus 1755, antwoordde gouverneur Pedro Manuel de Arandia met een lange missive in het Latijn, waarin hij haarfijn uiteenzette hoe weinig hout een Nederlands beroep op de Vrede van Munster wel sneed. De Spanjaarden voeren al op China, Cambodja, Siam en zelfs naar Bengalen en Soeratte, toen de VOC nog niet eens was opgericht.⁷⁴

Het 5e artikel was al eerder als argument gebruikt, n.l. in 1732, toen de Staten-Generaal van de ambassadeur in Spanje vernamen, dat er plannen bestonden tot oprichting van een Philippijnse Compagnie in Cadix. Deze Compagnie zou een directe handelsverbinding tussen Cadix en Manila leggen d.m.v. de vaart om Kaap de Goede Hoop. De te Manila aangevoerde waren zouden in Malabaarse schepen worden overgeladen en zo elders in Azië worden verhandeld. Tot uitreding van schepen is het niet gekomen, vermoedelijk ten gevolge van de protesten van Nederlandse en Engelse zijde, en van de kooplieden te Manila, die hun profijtelijke positie als tussenhandelaars bedreigd zagen.⁷⁵

Geruime tijd werd er over de Compagnie niets vernomen, totdat in 1765 Francisco Leandro de Viana, een van de bestuurders die zochten naar nieuwe wegen in de economische ontwikkeling van de Philippijnen, met een uitgewerkt plan op tafel kwam. De directe vaart van Spanje op de Philippijnen was ditmaal opgenomen in een ontwerp van algemene uitbreiding van de handel in de archipel, de specerijcultuur etc. In 1766 kwam het eerste schip uit Spanje via de Kaap in Manila aan. Het fregat, onder commando van de Franse kapitein

⁷² OB 1756 IV, fol. 1268-1278.

⁷³ Kol. Arch. inv. nr. 685, Res. GGRR 1 juli 1755.

⁷⁴ OB 1758 IV, fol. 1015-1038.

⁷⁵ Alle stukken betreffende de Philippijnse Compagnie (briefwisseling van de Staten-Generaal, extract-resoluties, memories van de VOC, etc.) in Kol. Arch. inv. nrs. 4464ⁱⁱ, 4464^{ee}. Een overzicht gebaseerd op Spaanse bronnen bij Schurz, Appendix I, p. 409-418: "The Royal Philippine Company".

De Casens, heette "Buen Consejo" ("Goede Raad"), maar de inwoners van Manila, die de onderneming als een regelrechte aanslag op hun handel met Aziatische landen beschouwden en ook niet in de Compagnie wilden deelnemen noemden het de "Mal Consejo". Gelukkig deed De Casens op zijn reis geen VOC-havens aan, want anders had de regering in Batavia in actie moeten komen. Zij zond in juli 1766 een protestbrief naar het in Straat Soenda liggende fregat, waarbij het De Casens verboden werd zich in enige Nederlandse haven te vertonen, een en ander op grond van art. 5 van de Vrede van Munster en art. 34 van de Vrede van Utrecht.⁷⁶ In 1767 was de "Buen Consejo" weer in Cadix, om in 1768 opnieuw uit te zeilen. De ambassadeurs van Engeland en de Republiek dienden daarop gezamenlijk een protest in. Wanneer de Spaanse vaart om Kaap de Goede Hoop niet ophoudt, zo dreigden zij, voelen wij ons ook niet langer gebonden aan het in art. 31 van de Vrede van Utrecht bepaalde, n.l. dat de vaart op Spaans West-Indië voor vreemde naties verboden is. Spanje antwoordde hierop dat de artikelen van de vredes niets vermeldden over de vaarroute en dat er geen reden tot protest was, zolang de Spaanse schepen niet handel dreven op bezittingen van Engeland of de Republiek. De vaart van de Philippijnse Compagnie werd dan ook voortgezet tot 1783, zonder dat Spanje veel tegenwerking ondervond. Een enkel schip per jaar legde eigenlijk niet zoveel gewicht in de schaal. Toen kapitein De Casens in 1768 gedwongen was Batavia aan te doen wegens averij en tekort aan victualie, kon hij zich daar van het nodige voorzien.⁷⁷ Dat de verstandhouding nu ook weer niet hartelijk genoemd kon worden, blijkt uit een verontwaardigd briefje van De Casens aan de sabandhaar (havenmeester) Van der Voort. Het schip dat de VOC leverde tot het onderbrengen van passagiers en equipage tijdens het kalefateren van de "Buen Consejo" had geen luiken of poorten, zodat de Spanjaarden geheel waren blootgesteld aan regen en wind. Ook werd aan de zieken in feite geen plaats in het hospitaal vergund, omdat de priesters, die deze moesten bijstaan, niet aan de wal mochten komen.⁷⁸ (Er waren 49 priesters aan boord.)

In 1785 pakten de Spanjaarden de kwestie van de Spaans-Philippijnse handel opnieuw aan en deze keer op veel groter schaal. De Real Compania Guipuzcoana de Caracas verenigde zich met de Philip-

⁷⁶ OB 1767 I, fol. 328-330.

⁷⁷ Res. GGRR, 9 dec. 1768; OB 1769 VII, fol. 3046-3051, brief van De Casens aan de Hoge Regering, 9 dec. 1768.

⁷⁸ OB 1770 I, fol. 282-284, brief van De Casens aan van de Voort, 17 jan. 1769.

pijnse Compagnie tot de Real Compania de Filipinas met een octrooi voor 25 jaar. De nieuwe Compagnie wilde via de Amerikaanse havens met de Philippijnen handel drijven. Bovendien moest de handel met Aziatische landen (in het bijzonder met China) worden gestimuleerd (Art. 31 van het octrooi). Alleen de vaart van Manila oostwaarts naar Acapulco bleef aan de inwoners van eerstgenoemde stad voorbehouden. Voor de Nederlanders was vooral artikel 31 van het octrooi de steen des aanstoots. De Staten-Generaal, de VOC en de ambassadeur van de Republiek kwamen opnieuw in het geweer en de wisseling van memories en protestnota's met de oude argumenten over de onrechtmatigheid van deze vaart ging voort tot 1787. De Republiek voelde niet veel voor het nemen van krasse maatregelen; alleen het standpunt, dat Spaanse schepen in Compagnieshavens in Indië niet zouden worden toegelaten, tenzij zij in nood verkeerden, bleef gehandhaafd. Afgezien van de feitelijke onmacht van de Republiek speelde ook de overweging een rol, dat de Spanjaarden niet teveel gebruskeerd moesten worden, want dan zou de handel tussen Batavia en Manila wel eens gevaar kunnen lopen. Wanneer zij nu maar geen inbreuk maakten op de contracten, door de Compagnie met Aziatische vorsten gesloten, moest men hen verder maar hun gang laten gaan, "... blijvende alzoo in haar geheel de directe vaart der Spagnaarden uit de Manilhas naar Batavia, welke voor de Compagnie in meer dan een opzigt nuttig is en voordelig".⁷⁹ In 1732 al deelde een niet nader genoemde persoon aan ambassadeur Van der Meer te Sevilla mee: "De goederen, zo door de Spagnaards van China af van de Philippines konnen gebracht worden zijn door andere natiën op dezelfde manier te bekomen, want Manila zelfs is zoo te zeggen een port franco voor een yder die er iets brengt en van daar haald, zijnde door de gewoonte al tot een gestabieleerd regt geworden omtrent 4 % van de waarden te betalen voor de permissie, en ofschoon de Hollanders en Engelsche onder haar vlaggens daar niet mogen verschijnen, hebben zij door andere wegen faciliteit genoeg, te verkrijgen wat zij willen...".⁸⁰

De openstelling van de haven van Manila voor de internationale handel in 1789⁸¹ betekende dan ook niet veel meer dan de legalisering van een bestaande toestand.

M. P. H. ROESSINGH

⁷⁹ Kol. Arch. inv. nr. 4464^{ee}4, Heren XVII aan de Staten-Generaal, 30 mrt. 1786.

⁸⁰ Kol. Arch. inv. nr. 4464ⁱⁱ6, F. van der Meer aan de Staten-Generaal, 23 mei 1732.

⁸¹ "...with the important restriction, designed to protect the interests of the Royal Philippine Company, that foreign ships might trade only in Asiatic goods". Schurz, p. 58.